

Економічні підходи до вдосконалення виробництва насіння зернових колосових культур

О.М. Карамушка, аспірант

Розглянуто стан та шляхи покращення насінництва зернових колосових культур у Дніпропетровській області. Досліджено проблеми ресурсного забезпечення. Запропоновано варіанти підвищення рентабельності та вдосконалення ціноутворення на насіннєвий матеріал.

Основними завданнями розвитку зернового виробництва є більш раціональне використання посівних площ, ефективне освоєння нових технологій, зростання врожайності зернових культур і підвищення якості продукції. Практична реалізація цієї мети можлива на основі комплексного підходу, важливими елементами якого є впровадження ефективних сортів і використання високоякісного насіння.

Економічними проблемами розвитку насінництва зернових культур займалися вітчизняні та закордонні вчені. Проаналізовано останні аналітичні дослідження І.А. Ажаман [1] та Т.Ю. Приймачук [2]. Фундаментальні розробки з питань економічного розвитку насінництва здійснювали вчені С.С. Бакай, П.І. Гайдуцький, М.Н. Ісламов, І.П. Пазій, П.Т. Саблук, Г.І. Омельченко. Однак, на сучасному етапі ринкових перетворень виник ряд нових організаційно-економічних питань, зокрема щодо розвитку насінництва Дніпропетровської області.

Продуктивність галузі рослинництва здебільшого визначається біологічним потенціалом сортів і гібридів сільськогосподарських культур.

Наукові дослідження та результати практиків свідчать про те, що лише за рахунок сорту можна підвищити врожайність на 20–25 %, а генетичний потенціал сортів унаслідок використання якісного насіння – на 38–40 % [3, с. 242]. Це дасть змогу стабілізувати рентабельність зернових культур на рівні 10–17 % для Дніпропетровської області. Проте кризова ситуація в аграрному секторі країни негативно позначилася на галузі насінництва. Ознаками цього є зниження виробництва насіння, різке падіння попиту на нього внаслідок високих цін, невідповідність матеріально-технічної бази господарств-виробників тощо.

Таким чином виникає потреба визначення тенденцій розвитку насінництва зернових колосових культур з подальшим удосконаленням напрямів його розвитку.

Після занесення сорту до Державного Реєстру сортів рослин постає завдання щодо його розмноження, оскільки мета буде досягнута лише в тому випадку, якщо високопродуктивний сорт займе необхідні посівні площі, тобто буде впроваджений у виробництво.

Останніми роками в державі, і в Дніпропетровській області зокрема, насінництву приділяється особлива увага. Формування його як цілісної системи вже завершено, створено міцну законодавчу базу для розвитку селекції і насінництва сільськогосподарських культур, в якій визнано напрями формування галузі. Йдеться про Закони України “Про насіння і садивний матеріал”, “Про охорону прав на сорти рослин” “Про карантин рослин”, державні стандарти “Насіння сільськогосподарських культур. Сортові та посівні якості – ДСТУ 2240-93” та “Насіння сільськогосподарських культур. Методи визначання якості – ДСТУ 4138-2002”, Державний Реєстр сортів рослин, Державний Реєстр виробників насіння та садивного матеріалу.

Насінництво – це спеціальна галузь сільськогосподарського виробництва, функція якого полягає в масовому розмноженні сортового насіння, при збереженні їх чистосортних, біологічних і врожайних якостей. У процесі насінництва здійснюється двоєдина задача: розмноження високоякісного сортового насіння до необхідної кількості і збереження його сортових і урожайних якостей.

Насінництво покликане задовольнити два основні процеси: сортозміну та сортооновлення.

Сортозміна – заміна на основі результатів державного сортовипробування старих сортів новими, більш врожайними або кращими за якістю продукції.

Сортооновлення – планова заміна насіння, у якого погіршилися сортові і біологічні якості, кращим насінням того ж сорту.

Річна потреба в насінні зернових колосових культур для Дніпропетровської області на 2009 рік складає: пшениці – 99,9, ячменю – 80, жита – 1,3 тис. тонн. Тому сортооновлення має великий потенціал та ринок внутрішнього збуту, не кажучи вже про зовнішніх споживачів.

В обох випадках необхідно забезпечувати:

1) масове розмноження сортового насіння до розмірів, яке повністю задовольнить планову посівну площу кожного районаного сорту в зоні його розповсюдження;

2) підтримку високих сортових якостей вирощуваного насіння, тобто збереження генетичних якостей сорту або гібрида;

3) підтримку сортового насіння в здоровому і максимально життєздатному стані.

На жаль, в сучасних умовах сортозміна застосовується не досить ефективно, адже використовуються сорти, які були занесені до Реєстру, сортів ще середини 90-х–початку 2000-х років (наприклад, по озимій пшениці – це Фантазія одеська – 1996 р., Ніконія – 2000 р., Селянка – 2001 р.). Що стосується сортооновлення, ситуація не краща: криза значну частину господарств примусила проводити поточну посівну кампанію, використовуючи насіння нижчих репродукцій, що спричинить погіршення врожайності і зменшення виробленого валу.

Ведення насінництва ґрунтується на уявленні про процеси відтворення сорту – еліти і репродукції, а також про зміну сортової чистоти насіння при його пересіваннях.

Елітним насінням (елітою) називається початкове насіння, що випускаються селекційними або насінневими установами. Еліта – потомство кращих, відібраних рослин даного сорту, які найповніше передають його ознаки і властивості.

Супереліта – насіння, з якого отримують еліту. Суперелітне насіння характеризується найвищими сортовими і посівними якостями, їх отримують з розплідника розмноження в процесі виробництва еліти.

Репродукції – насіння, що отримується за подальшого щорічного розмноження еліти. Так, від сівби насіння еліти отримують урожаї насіння першої репродукції, від сівби насіння першої репродукції – насіння другої репродукції і так далі.

Ми погоджуємося з основними формами концентрації виробництва насіння:

1) воно зосереджується в спеціалізованих насінневих господарствах, щоб забезпечити потреби агропідприємств, які не вирощують власного насіння;

2) крупні господарства організують виробництво, обробку і зберігання насіння в насінневих відділеннях і бригадах з огляду на повне забезпечення потреби господарства в сортовому насінні.

На виконання цього в Дніпропетровській області створено мережу насінницьких господарств, що складається з 43 виробників елітного насіння зернових колосових культур, у тому числі озимої пшениці – 33, озимого ячменю – 6, ярого ячменю – 24 господарства та близько 80 виробників репродукційного насіння. Але чи доцільна така кількість? Ми вважаємо, що ні, оскільки частина господарств займається вирощуванням одного–двох сортів у невеликих кількостях. На нашу думку, для Дніпропетровської області достатнім є 30 господарств-виробників елітного насіння та 65–70 – репродукційного.

Інститут зернового господарства УААН є Центром наукового забезпечення агропромислового виробництва Дніпропетровської області і координує роботу науково-дослідних установ і насінницьких господарств, які вирощують оригінальне, елітне і репродукційне насіння, визначає потреби районів у насінні для сортозміни та сортооновлення [4].

Під час реалізації насіння господарствам виробник повинен супроводжувати його такими документами: на супереліту і еліту – “Атестат на насіння”; на I–II репродукції – “Свідоцтво на насіння”.

Серед організаційних принципів виробництва насіння найголовнішими вважаємо впровадження досконалої сучасної технології виробництва насіння, взаємовигідних економічних відносин між його виробниками і споживачами, організацію маркетингової служби, наукового забезпечення галузі, систему державного насінневого контролю.

Під насінневий урожай 2009 року в Дніпропетровській області посіяно майже 30 тис. га озимих зернових колосових, з них близько 17 тис. га (57 %) займають інтенсивні сорти (Куяльник – 3,1 тис. га, Смуглянка – 3,2 тис. га, Подолянка – 2,5 тис. га, Одеська 267 – 1,5 тис. га та ін.). Це дасть можливість отримати близько 39 тис. тонн елітного (приблизна вартість 1 тонни за цінами

2008 р. становить 2200 грн) та 68 тис. тонн репродукційного насіння (вартість 1800 грн).

Зауважимо, що розрахунок вартості 1 тонни насіння здійснюється традиційно за формулою:

$$C_n = C_z + C_z \cdot k_c$$

де C_n – ціна 1 тонни насіння, грн;

C_z – біржова ціна продовольчого зерна 3 класу, грн;

k_c – сортова надбавка (супереліта – 250 %, еліта – 120 % насіння першої репродукції – 80 %), грн.

Переконані, що сортові надбавки, які були запропоновані у 80-х роках минулого сторіччя й досі використовуються, є занадто високими і такими, що не відповідають ринковим умовам. Ця формула може бути вдосконалена за рахунок включення до неї такого показника, як собівартість виробленого насіння та внесення змін щодо сортової надбавки.

Система ведення насінництва в області покликана вирішувати завдання:

- апробація й оперативна реалізація досягнень селекції через сортовипробування, виробництво сортів та гібридів з цінними господарськими ознаками;
- прискорення розмноження насіння до еліти та I–II репродукції, адже за діючої в Україні системи насінництва новий сорт впроваджується у промислове виробництво протягом 5–6 років.
- забезпечення господарств насінням з високими урожайними властивостями та посівними якостями;
- заготівля насіння в державний насінневий фонд та створення районного і страхових насінневих фондів;
- агроекологічне картографування зон, сприятливих для виробництва насіння.

Рівень розвитку нашої насінневої галузі відстає від рівня насінництва в країнах Західної Європи. Це пояснюється насамперед неналежним дотриманням вимог технології вирощування та застосування посівного матеріалу недостатньої якості, слабкою матеріально-технічною базою виробників репродукційного насіння. Так, потенціал сортів озимої пшениці використовується приблизно наполовину.

Сучасне насінництво зернових колосових культур потребує переходу на новий, більш ефективний, рівень розвитку. Але це потребує виконання ряду умов: забезпечення галузі насінництва сучасною технікою, яка дасть змогу покращити технологію виробництва насіння; підвищення врожайності та збільшення виробництва насіння за міжнародними стандартами; визначеність з найбільш доцільними обсягами виробництва насіння з урахуванням зональних особливостей; розширення внутрішнього ринку збуту і виходу на зарубіжний ринок; організація служби маркетингу; організація реклами товару; визначення цін як для внутрішнього, так і зовнішнього ринків.

Важливо з урахуванням екстремальних кліматичних умов (посухи, надмірного зволоження) розробити й запровадити проекти економічно

досконалих моделей виробництва високоякісного насіння зернових колосових культур для зон Степу, Лісостепу і Полісся.

Ще однією важливою складовою системи насінництва є насінневі фонди. Створення страхового насінневого фонду є обов'язковим для всіх виробників насіння. Страхові насінневі фонди оригінального, елітного і репродукційного насіння створюються в обсягах, передбачених спеціально уповноваженим органом виконавчої влади з питань аграрної політики. Оптимальний розмір страхових фондів становить: для оригінального насіння – 100 %, елітного (Р-2 – 50 %, супереліти – 30 %, еліти – 20 %), репродукційного – 10 % від встановлених квот реалізації відповідних категорій насіння.

Перешкодою дотримання цієї вимоги є те, що господарства мають змогу отримати (придбати) ліцензію на вирощування насіння лише строком на 1 рік, що не дає гарантій про її поновлення.

Використання насіння страхових насінневих фондів не за призначенням у межах строків, визначених спеціально уповноваженим органом виконавчої влади з питань аграрної політики, забороняється.

Державний резервний насінневий фонд створюється для забезпечення насінням районів, що не виробляють власного насіння або мають обмежені можливості його виробництва, надання допомоги у разі знищення або пошкодження насінницьких посівів унаслідок стихійного лиха, забезпечення сортооновлення, сортозаміни та реалізації насіння за міжнародними договорами.

Заготівлю насіння сільськогосподарських культур у державний резервний насінневий фонд і його зберігання забезпечують підприємства та організації за дорученням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань аграрної політики України.

Використання товарного зерна на насінневі потреби Законом України “Про насіння і садивний матеріал” забороняється.

Заготівля насіння в державний насінневий фонд здійснюється на контрактній основі за рахунок коштів Державного бюджету України.

Важливе завдання насінництва – створення надійного регіонального (обласного) фонду сортового насіння, що включає:

- фермерсько-селянський фонд;
- страховий фонд.

Перший використовується для забезпечення насінням нових сортів фермерів і дрібних землевласників. Створюється насінницькими господарствами, що розташовані в безпосередній близькості до споживачів. Здешевлення насіння цього фонду може здійснюватися за рахунок коштів місцевих бюджетів, а також коштів, виділених на підтримку фермерських господарств з держбюджету.

Страховий фонд створюється у найбільш сприятливих зонах, в основному з насіння ярої пшениці, ячменю. Виробникам насіння, що здійснюють його заготівлю в державний резервний насінневий фонд та регіональні фонди, надаються пільгові кредити за рахунок бюджетних коштів. Це стимулює виробників насіння і дає змогу заготовляти в регіональний фонд насіння нових

високоврожайних сортів. Насіння з регіонального фонду виділяється тим господарствам, які виробляють товарну продукцію. Місцеві державні органи влади розробляють порядок створення і використання регіональних фондів насіння.

Висновки

1. Головні проблеми, з якими стикається насінництво зернових колосових культур, це: зниження виробництва насіння, різке падіння попиту на нього внаслідок високих цін, невідповідність матеріально-технічної бази господарств-виробників, недотримання технології виробництва насіння, неповне сортооновлення і сортозміна.

2. Тенденції розвитку насінництва зернових колосових культур в Дніпропетровській області вказують на можливі напрями його вдосконалення за рахунок оптимізації кількості господарств-виробників елітного насіння (з 43 до 30 господарств), насіння першої репродукції (з 80 до 65–70 господарств), прискорення розмноження насіння до еліти та I–II репродукції, пошук джерел фінансування.

3. Подальші дослідження будуть спрямовані на дослідження стану стандартизації якості насіння в Україні і світі, бізнес-планування високоефективного виробництва, інформаційне забезпечення насінневого процесу.

Бібліографія:

1. Ажаман І.А. Організаційно-економічні основи формування і функціонування ринку насіння зернових культур : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.07.02 / І.А. Ажаман. – Миколаїв, 2006. – 20 с.

2. Приймачук Т.Ю. Формування ринку насіння зернових колосових культур : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.07.02 / Т.Ю. Приймачук. – Житомир, 2006. – 20 с.

3. Економіка виробництва зерна (з основами організації і технології виробництва): монографія / [Бойко В.І. Лебідь Є.М. та ін.]. – К. : ННЦ ІАЕ, 2008. – 400 с.

4. Система ведення сільського господарства Дніпропетровської області. – Дніпропетровськ: ІЗГ УААН, 2005. – 432 с.

5. Закон України “Про насіння і садивний матеріал” (зі змінами та доповненнями) – електронний ресурс <http://zakon1.rada.gov.ua>.

6. Закон України “Про охорону прав на сорти рослин” (зі змінами та доповненнями) – електронний ресурс <http://zakon1.rada.gov.ua>.

7. Державні стандарти ДСТУ 2240-93 та ДСТУ 4138-2002. – електронний ресурс <http://www.dssu.gov.ua>.